

22. Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори В. Б. Антоновича / В. Б. Антонович. – К.: Либідь, 1995. – 814 с.
23. Ульяновський В. Релігійні переконання та історико-церковні розправи проф. Антоновича (попередні нотатки) / В. Ульяновський // Академія пам'яті професора Володимира Антоновича. – К., 1994. – С. 33 – 69.
24. Василюк О. До педагогічної діяльності Володимира Антоновича (Приватні виклади) / О. Василюк // III Академія пам'яті професора Володимира Антоновича. – 1996. – С. 90 – 101.
25. Василюк О. Гімназійні праці В.Б. Антоновича в Одеському ліцеї. – IV академія пам'яті професора Антоновича. – К.: Вид-во КНУ, 1998.
26. Ващенко В.В. Лекції з історії української історичної науки др. пол. XIX ст. – поч. XX ст. (М. І. Костомаров, В. Б. Антонович, М. С. Грушевський) / В. В. Ващенко. – Дніпропетровськ: Промінь, 1998. – 140 с.
27. Побірченко Н.С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття): монографія / Н.С. Побірченко. – К.: Наук. світ, 2002. – 331 с.
28. Українська педагогіка в персоналіях: навчальний посібник / [О.В. Сухомлинська, Н.Б. Антоненко, Л.Д. Березівська, Л.С. Бондар та ін.] / за ред. О.В. Сухомлинської]. – У 2-х кн. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1.: X – XIX ст. – 2005. – 622 с.; Кн. 2.: XX ст. – 2005. – 550 с.
29. Сухомлинська О. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2001. – № 4. – С. 10 – 15.
30. Кіян М. Національний дискурс педагогічної діяльності Володимира Антоновича / М. Кіян // Рідна школа. – 2007. – №№ 7–8. – С. 67 – 69.
31. Ульяновський В., Короткий В. Володимир Антонович: образ на тлі епохи / В. Ульяновський. – К.: ТОВ “Міжнародна фінансова агенція”, 1997. – 218 с.
32. Кіян О. Життєвий та творчий шлях В.Б. Антоновича / О. Кіян // Укр. істор. журнал. – 1991. – № 2. – С. 64 – 76.
33. Харченко В.Ю. Громадсько-політична діяльність Володимира Антоновича: Автореф. дис. канд. іст. наук. 07.00.01 / В.Ю. Харченко. – КНУ, 2000. – 17 с.
34. Михальченко С.И. Киевская школа в Российской историографии (В. Б. Антонович, М. В. Довнар-Запольский и их ученики) / С.И. Михальченко. – М.: “Прометей”. – Брянск: Из-во БГПУ, 1997. – 228 с.
35. Зайцева З. Спогади, як джерело вивчення українського наукового руху кінця XIX – поч. XX ст. (Історіографія проблем) / З. Зайцева // Історичні дослідження в Україні. Збірка наукових праць на пошану проф. Р.Г. Симоненка. – К.: НАН України, 2002. – Вип. 11. – С. 90 – 102.
36. Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття) / І.І. Колесник. – К.: Генеза, 2000. – 256 с.
37. Калакура Я.С. Українська історіографія: Курс лекцій / Я.С. Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Брояковський Олександр Вікторович – викладач кафедри педагогіки КДПУ ім. В. Винниченка
Наукові інтереси: історія педагогічної думки в Україні XIX ст.

УДК 930.1

ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ Т.Г.ШЕВЧЕНКА: ДОСВІД ВІТЧИЗНЯНОЇ РАДЯНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Інна ВІВСЯНА (Кіровоград)

Автор аналізує розвиток та сучасний стан досліджень вітчизняних істориків і літературознавців історичної теми у творчості Т.Г.Шевченка. Зокрема, розглядаються протиріччя в підходах до вивчення суспільно-політичних поглядів та історіософських концепцій поета між ученими радянської України та діаспори.

Ключові слова: історичні погляди, історіософські концепції, Кобзар.

Автор анализирует развитие и современное состояние исследований отечественных историков и литературоведов исторической темы в творчестве Т.Г.Шевченко. В частности, рассматриваются противоречия в подходах к изучению общественно-политических взглядов и историсофских концепций поэта между учеными советской Украины и диаспоры.

Ключевые слова: исторические взгляды, историсофские концепции, Кобзар.

An author analyses development and modern state of researches of domestic historian and literary critics of historical theme in the T. G. Shevchenko creation. In particular, contradictions in approaches to the study of social and political looks and historical and philosophical conception of poet between the scientists of soviet Ukraine and Diaspora are examined.

Keywords: historical looks, historical and philosophical conception, Kobzar.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що вже півтора сторіччя творчість Т.Г. Шевченка залишається одним із провідних культуротворчих чинників духовного життя України. Звернення до Шевченка завжди актуальні для українського суспільства, вони є засобом національної самоідентифікації. Значно підвищується ця актуальність зараз, у період глибокої

соціальної трансформації, що відбувається в Україні, та в умовах святкування 200-річчя з дня народження Кобзаря.

Особливу актуальність мають ті дослідження творчості й світогляду Т.Г. Шевченка, які здійснювалися протягом ХХ сторіччя представниками західної української діаспори. Вивчення історичних поглядів поета відбувалось одночасно й паралельно дослідниками за кордоном та в радянській Україні. Зіставлення різних підходів до оцінки одних і тих же творів розкриває ідеологічні протиріччя, що досі не дають можливості українській нації об'єднатися навколо Шевченкової національної ідеї.

Проблема недостатньо розроблена в сучасній історіографії. Частково це пояснюється незначною кількістю праць, присвячених саме історичним поглядам Т. Г. Шевченка. За останні 50 років після виходу у світ праць Ю. Марголіса [19], київського збірника під редакцією І.О. Гуржія [15] та “Енциклопедії українознавства” не було у вітчизняній історіографії спроб узагальнювального огляду теми. Спробу порівняльного аналізу літературознавчих “моделей шевченкознавства в радянській і не радянській науці” зробила 1990 р. С. Павличко [28], частково розглянувши історичну тему. Окремі аспекти теми розроблялись Ю. Барабашем [2], П. Гончаруком [4], В. Звольським [14], Н. Оробченко [27], С. Світленком [31], Г. Сергієнком [32], В. Яременком [42, 43], В. Тихомиром [35, 36]. Останнім часом увага дослідників зосереджується на історіософії поета. Важливим аспектом недостатнього вивчення проблеми є традиційно посиленна увага до творчості Т. Г. Шевченка літераторів, а не істориків. Також нерідко історичні погляди в монографіях та колективних працях підмінюються “політико-правовими”, “суспільно-політичними”, “світоглядними”, “соціально-філософськими” тощо [7, 23, 26].

Тема історичних поглядів Шевченка в зарубіжній українській історіографії популярна, але ще зовсім не висвітлена сучасними істориками. Спеціальної праці з окресленої проблеми зарубіжні історики не створили (крім статті в “Енциклопедії українознавства”), але окремі питання розглядаються в публікаціях, присвячених життю і творчості поета. Практично відсутні дослідження з порівняльного аналізу висвітлення історичних поглядів Кобзаря вченими радянської України та закордонними шевченкознавцями.

Вітчизняні вчені, які долею були закинуті далеко від батьківщини, проводили дослідження творчості Т. Шевченка, зосереджуючись переважно на висвітленні ним історичної долі України [11; 30]. Значну роль у популяризації української проблеми на Заході мав науково-популярний нарис Д. Дорошенка “Schewtschenko, der grosse ukrainische Nationaldichter” (Берлін, 1929). Одним із найгрунтовніших дослідників творчості Шевченка в 1920 – 30-х роках можна вважати С. Смаль-Стоцького. Найбільше заперечень радянських критиків викликала його студія “Т. Шевченко. Інтерпретації” (1934); у ній автор підкреслював “негативне ставлення поета до будь-якої злуки з Московщиною, вважаючи її за найбільше нещастя України, за джерело її занепаду” [41].

Радянські дослідники, розглядаючи історичну проблематику творів Кобзаря, обов'язково мали посилатися на авторитет класиків. Так, Ю.Марголіс зазначав: “Краеугольным камнем научного изучения мировоззрения Шевченка в целом и его социально-политических и исторических воззрений, в частности, является ленинское учение о двух культурах в каждой национальной культуре” [19, с. 27]. Тарас Шевченко отримав свою “посаду” в ієрархії марксистсько-ленінської історіографії – основоположника революційно-демократичної ідеології на українських землях. Відповідно до цього ярлика вся творчість поета розглядалась із соціальних позицій. Недоліками історичних поглядів Тараса Шевченка були ті, що він не зумів “повністю зрозуміти вирішальну роль продуктивних сил в історичному процесі, закономірності класової боротьби, причини заміни однієї соціально-економічної формації іншою тощо”, зате поет зумів висловити “ряд геніальних догадок щодо закономірностей суспільного розвитку” [15, с. 18].

Марксистсько-ленінська історіографія поглядів Шевченка вела свій початок від І. Франка (якого теж увели до марксистів), Г. Плеханова (який двічі згадав ім'я поета у своїх працях про В. Белінського), М. Горького (тому що він “висловив чимало глибоких думок в галузі історії”), А. Луначарського (його праця “Великий народний поет”, видана у Львові 1912 р., “була спрямована проти російської великодержавної і української буржуазно-націоналістичної

історіографії і публіцистики”), статей у газеті “Правда” та більшовицьких листівок [15, с.188 – 208].

Початок радянському літературному шевченкознавству зробив збірник “Тарас Шевченко”, виданий з нагоди 60-ої річниці з дня смерті поета за ред. Є. Григорука і П. Филиповича (К., 1921). У першій половині 1920-их рр. основною формою публікації дослідницьких праць шевченкознавців були наукові збірники, ювілейні видання та окремі журнальні статті. Окремими виданнями вийшли в той час у Харкові історико-філологічні розвідки І. Айзенштока (“Шевченко – сучасна проблема”. – 1922), М. Плевако (“Шевченко й критика” – 1924), Д. Багалія (“Т. Шевченко і Кирило-Методіївці” – 1925), А. Річицького [29]. Цінні шевченкознавчі матеріали містили “Шевченківський збірник”, виданий за ред. П. Филиповича (К., 1924), двомісячник Історичної Секції УАН “Україна” (1 – 2, К., 1925) і 2-томний збірник “Шевченко та його доба” (К., 1925 – 26). Становлення шевченкознавства як самостійної дисципліни в 1920-х роках увінчалось створенням 1926 року за дієвою участю І. Айзенштока Інституту Тараса Шевченка в Харкові (тепер Інститут літератури ім. Шевченка НАН України). З 1926 по 1931 рр. Айзеншток обіймав посаду вченого секретаря цього інституту.

Із статті А. В. Санцевича [15, с. 209 – 241] дізнаємось імена перших дослідників шевченківської творчості радянської доби. Опубліковані у двомісячнику історичної секції УАН “Україна” за 1925 р. матеріали пізніше були переоцінені у зв’язку із засудженням учених за “буржуазний націоналізм”. Серед них – дослідники-документалісти (С. Єфремов, М. Новицький, В. Міяковський, Є. Марковський), представники історико-соціологічного (Д. Багалій, Й. Гермайзе, О. Дорошкевич, М. Плевако, В. Коряк) та історико-естетичного напрямків (П. Филипович, В. Петров, П. Рулін, Б. Варнеке). Незважаючи на складну політичну ситуацію та панівну марксистську фразеологію, шевченкознавство відзначалося в 1920-х рр. як методологічним, так й ідеологічним плюралізмом [41].

Серед радянських учених слід відзначити Є. С. Шабліовського. Все своє наукове життя він присвятив дослідженню творчості Великого Кобзаря. 1932 року вчений стає директором науково-дослідного Інституту Тараса Шевченка в тодішній столиці України – Харкові. Цього ж року виходить його перша ґрунтовна праця “Пролетарська революція і Шевченко”. Згодом – ще декілька праць, серед яких одна вирізняється саме висвітленням історичних поглядів Кобзаря – “Шевченко і російська революційна демократія” (саме в цій праці поет отримав своє “звання” революціонера-демократа). Книга вийшла друком 1935 року, тоді ж учений був заарештований та пройшов поневіряння Соловків, виправних таборів. Лише 1954 р. Шабліовський повернувся в Інститут літератури Академії наук. Уже в рік повернення із заслання він захищає кандидатську дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук, підготувавши матеріали на тему “Т.Г. Шевченко і російські революційні демократи”. 1958 року виходить друге, виправлене й доповнене видання книги вченого “Шевченко і російська революційна демократія”. За дослідження цієї теми автору 1964 року присуджено Ленінську премію. Цю ж тематику розробляли Ф. Ястребов, П. Лавров, Л. Підгайний, Л. Ходорковський, І. Головаха [3] та інші радянські дослідники. Є. Шабліовський розглядав різні аспекти творчості Кобзаря [40].

В ювілейному збірнику “Пам’яті Т. Г. Шевченка” (1939 р.) радянські історики розглядали, чи вірогідно розкрили найважливіші події історії України у творах поета. М. Н. Петровський аналізував висвітлення подій 1630 р. в поемі “Тарасова ніч”, К. Г. Гуслистий – історичний ґрунт поеми “Гайдамаки”. Того ж ювілейного 1939 року вийшла друком книга “Тарас Шевченко. Історичні поезії”, де К. Гуслистий та Ф. Ястребов показали поета як борця проти польського панства. І. Іванцов зробив спробу проаналізувати зайняття Т. Шевченка археологією і показати, як вони використовувались у його письменницькій лабораторії [15, с. 214 – 219]. У післявоєнній історіографії тему “Шевченко і археологія” висвітлював М. Брайчевський [15, с.36 – 60].

Безпосередньо проблемою висвітлення історичних поглядів Т. Шевченка в післявоєнній радянській науці займався Л. А. Коваленко [17]. Проте автор піддався критиці, а саме тому, що погляди Кобзаря аналізувалися “не в розвитку, не в зв’язку з поглядами інших революціонерів-демократів, не в протиставленні ворожим концепціям дворянсько-буржуазної історіографії” [15, с. 222]. Як бачимо, в умовах “ждановщини” небезпечно було розробляти подібну тему.

1957 року побачила світ ґрунтовна праця М. І. Марченка [21], яка отримала загалом високу оцінку радянської історіографії, хоч як зазначалося, “не позбавлена і недоліків”. Зокрема, серед них – “недостатньо розкрив автор ставлення Шевченка до Богдана Хмельницького” [15, с. 225].

Серед тих, хто критикував автора, був відомий радянський історик О.І. Гуржій, який теж долучився до розробки теми та до створення її історіографії [6].

Шевченкознавство стало головною темою досліджень російського історика Ю. Марголіса. До 100-річного ювілею поета він підготував ґрунтовну монографію [19], а на схилі життя опублікував працю про зв'язки істориків-демократів [20]. Автор стверджував: "Исходным пунктом исторических воззрений Шевченка было признание им непримиримости противоречий между крестьянами и крепостниками-помещиками и твердое убеждение в необходимости крестьянской революции для уничтожения существующих порядков и установления народовластия. Будучи идеологом крестьянских масс, Шевченко не мог преодолеть идеалистического понимания истории и тем более стать на позиции исторического материализма" [19, с. 287].

Серед діаспорних праць післявоєнного періоду на особливу увагу заслуговують "синтегично-націологічні студії" Віктора Доманицького, який назвав розділ "історіографічні погляди Т. Шевченка", маючи на увазі "історичні" або ж "історіософські" [10]. Автор уважав, що для художнього твору не важливо точно відтворювати історичні події, але в Т. Шевченка "таких розходжень з історичною правдою дуже мало" [10, с. 28].

Шевченкознавці, які по війні опинилися поза межами батьківщини, згуртувалися навколо Інституту шевченкознавства УВАН. Створений 17 – 19 березня 1948 р. на третій щорічній конференції УВАН, що відбулася в Регенсбурзі, Інститут очолив Павло Зайцев. Шевченкознавча робота УВАН провадилася у формі влаштування Шевченківських Конференцій, підготовки наукових доповідей, видання збірника "Шевченко та його доба", двох автографів Шевченка і 4-х річників "Шевченко" (1952 – 1955). Серед літературознавчих розвідок у даних виданнях трапляються окремі аспекти історичної тематики. У збірнику-альманаху, підготованому УВАН до сторіччя смерті поета, у ряді праць упритул розглядаються його погляди на минуле України (статті О. Лотоцького "Державницький світогляд Т. Шевченка", Л. Луціва "Бо москалі чужі люди", І. Кедрина "Шевченко і українська політична думка") [25].

Погляди на історію видатного українського поета, які відображали уявлення мільйонів, стали об'єктом та засобом ідеологічної боротьби. Кожен із непримиренних ідейних противників – комуністи та націоналісти – доводили свої тези, прямо протилежні за духом і змістом. Одні й ті ж поетичні рядки трактувалися по-різному, а які "не вкладались" в арсенал доказів, просто вилучались із багатотиражних публікацій творів Кобзаря. При аналізуванні формування та виявів історичних та суспільно-політичних поглядів поета помітними стали наступні аспекти: впливи на формування світогляду Т.Г. Шевченка, вивчення ним документальних джерел з історії України, взаємозв'язок суспільно-політичних, філософських, релігійних (чи атеїстичних) та історичних уявлень, діапазон (перелік основних тем), історіософія (уявлення про історичний процес у цілому), роль народних мас й особистості в історії, ідея єдності слов'янських народів тощо.

На питання про формування історичних поглядів Т.Г. Шевченка майже всі дослідники дають приблизно однакову відповідь із переліком можливих джерел інформації. Зокрема, зазначають, що йому були відомі "древньоруські і українські літописи, "Історія русів" невідомого автора, "История Донского войска" О. Рігельмана, "История Малой России" Д. Бантиш-Каменського, "История Малороссии" М. Маркевича, твори М. Костомарова, Т. Грановського" [15, с. 15], "Краткую Летопись Малой Россіи" Рубана з 1777 року [18, с. 20].

Для з'ясування історичних поглядів Т. Г. Шевченка велике значення має дослідження джерельно-літературної основи його творів. Першою радянською публікацією у цьому напрямі є праця Л. Кошової "Шевченко та "История Русов" 1928 р., у якій зроблено "дещо перебільшений висновок про вплив цієї праці на великого Кобзаря" [15, с. 213]. В узагальнювальній праці І. О. Гуржія і М. Н. Лещенка 1964 р. "Історія Русів" не згадується взагалі, а серед головних джерел фігурують народна творчість, ідеї декабристів, петрашевців й особливо праці революціонерів-демократів [15, с. 13]. У післявоєнній закордонній літературі Р. Задеснянський докладно розглядав "історичні події в дзеркалі шевченківської творчості та питання про вплив на нього "Історії Русов", Бантиш-Каменського і Маркевича", проте в контексті суспільно-політичних поглядів поета [13].

Неоднозначно оцінюється характер та перелік історичних праць Т. Шевченка. Академік С. Смаль-Стоцький переконував, що "історично можна вважати тільки таку поему, що в своїй

цілості, від початку до кінця, дає нам суцільний малюнок якоїсь історичної події або доби. Такою є власне поеми “Гайдамаки”, “Гамалія”, “Іван Гус” (Єретик), “Неофіти”. Такими можна вважати поеми “Заступила чорна хмара”, “Швачка”, “Ой, не п’ється горілочка”. Зате поеми “У неділеньку у святую”, “Чернець” – я назвав би тільки історично побутовими образками”. Д. Николишин зараховував до історичних також поеми “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”, “Сліпий”, “Іржавець”, “Буває в неволі іноді згадаю” [33, с. 5 – 84]. Проф. Л. Білецький зараховує також “одинокую баладу на історичну тему – “За байраком байрак” та “Хустину”. Л. Коваленко відносив до історичних творів “Сон”, “Великий льох”, “І мертвим, і живим...”, “Тополю” і “Перебендю”. Але на основі такого критерія, яким послуговується цей літературознавець, можна б усі Шевченкові твори назвати історичними [18, с. 21 – 22].

Висвітлення Т. Г. Шевченком подій, пов’язаних із боротьбою українського народу за національне і соціальне визволення, є чи не найголовнішою проблемою, навколо якої зіткнулися ідеологічні противники. Радянська ідеологія змушувала робити наголос на соціальному характері боротьби. О. Апанович зазначала: “Шевченко вважав, що в історичному процесі головне – не національні відносини, а соціальні, що національне визволення можливе тільки в умовах революції, яка знищить кріпосницьку систему і царську владу... щільно підійшов до марксистського трактування національного питання” [15, с. 114]. Для вчених – представників української діаспори Т. Г. Шевченко уявлявся ж “Апостолом української національної революції” [13].

Про стійкість стереотипів в історичній науці свідчить той факт, що сучасний дослідник із Канева В. П. Тихомир повторює без “лапок” ідеологічні штами радянських істориків. Хоч начебто звучить критика, зокрема, що в радянській історіографії “спостерігалася тенденція замовчування віршів поета, в яких він дає соціальну характеристику Богдану Хмельницькому”. На думку автора, соціальна характеристика гетьмана в Шевченка подається з “класових позицій” та підкреслює “його належність до класу феодалів” [35, с. 126]. Добродій Тихомир безапеляційно стверджує (все ж уже доведено в радянській історіографії!), що поет “вперше в історіографії визначив роль української старшини – панства в минулій і сучасній історії України і по суті виступив проти “теорії” безкласовості української нації”, та й “загалом кажучи, Т. Г. Шевченко вважав возз’єднання України з Росією рятівним актом у житті і в історії українського народу” [36, с. 127].

Відомий американсько-український славіст й україніст Г. Грабович у книзі “Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка”, ставлячи питання, “чи можна не в метафоричний спосіб говорити про поезію Шевченка як про таку, що відображає історичні погляди і навіть історіософію”, відповідає: “Останнє видається явно неможливим” [5, с. 36]. На думку цього поважного автора, “про історичні погляди, висловлені у творах Шевченка, якщо вже не про їхню історіософію, можна говорити лише коли йдеться про його прозу, повісті та Щоденник” [5, с. 37].

Останнім часом з’явилися праці, що розкривають окремі важливі історичні теми у творчості Кобзаря. Зокрема, В. І. Яременко робить спробу історіософського прочитання проблем світової історії у творчій спадщині Т. Шевченка [42]. Він зазначає, що “нині в шевченкознавстві ведеться дискусія щодо співвідношення історії та міфотворчості у світогляді та творчій спадщині Тараса Шевченка. Осмислюється і так званий “Шевченків міф України”, і проблема історіософії поета та художника. При цьому обґрунтування різних поглядів переважно базується на з’ясуванні Шевченкового трактування історії України, рідної і близької йому, – себто на тому матеріалі, який найбільше піддається спокусі суб’єктивізму” [42, с. 174]. Автор також досліджує інші аспекти теми [43].

П. С. Гончарук аналізує особливості розкриття питань світової історії у творчості Т. Г. Шевченка, акцентуючи увагу на самодержавному свавіллі та визвольній боротьбі народних мас від поневолення. Автор підійшов серйозно до історіографії теми – вивчено, проаналізовано та використано більше 200 монографічних історичних, літературознавчих досліджень та наукових статей, а також спогадів сучасників Т. Г. Шевченка та багато інших необхідних матеріалів [4].

У праці Цвілюка С. А. [38] розглядається феномен історизму в епічних творах Шевченка, міф козаччини та трактування образів гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепи. Автор докладно розкриває історизм епічних творів Кобзаря [37].

Відомий український літературознавець Д. Наливайко розглядає історичну тематику творів Т. Г. Шевченка у контексті європейського романтизму [24]. Цю ж проблематику розробляє також молода дослідниця Тарасова М. [34].

Книжка І. Дзюби “Тарас Шевченко: Життя і творчість” є ще однією спробою рецепції поетової біографії і творчості [8]. Академік І. Дзюба літературознавчі аспекти не відділяє від історичних. Про Кобзаря він зазначає: “Стрижнем його творчості є його переживання долі України, його переживання і долі народу українського, і нації в історичному розвитку, в отих всіх конфліктах і проблемах, які виникали і в історії України, і які стояли перед Шевченком і його сучасниками, і які, власне, уявлялися і на майбутнє [1]. “Шевченкове слово відтворює історичну подію, факт такими естетичними засобами, щоб спочатку зруйнувати стереотипи їхнього сприйняття, а потім цю подію чи факт подати в новій інтерпретації. Для цього поет розширює картину першопричин і розвитку явища. Виміри історії, їхнє свідоме зіткнення у Шевченка спрямовані на витворення цілісного уявлення про ту чи ту подію, явище, постать (Хмельницький, зруйнування Січі, Коліївщина). Осмислювані Шевченком події мовби огортаються духовною енергією внутрішнього вгадування-пізнання ним істинних глибин і змісту історичних явищ та процесів” [9, с. 18].

Ю. Барабаш остаточно утверджує наукову доцільність вивчення історіософії Т. Шевченка, при цьому підкреслює, що “фундаментальних і систематизованих історичних знань Шевченкові бракувало і не могло не бракувати” [2, с. 51].

Цікавими в плані дослідження історичних поглядів Тараса Шевченка є праці українського вченого з Москви В. Ю. Мельниченка, зокрема про стосунки поета з О. Бодянським [22].

Серед останніх наукових розвідок молодих вчених слід відзначити праці М. Дорощенко [12], О. Цепи [39].

Харківське видавництво “Фоліо” 2013 року випустило об’ємне науково-популярне видання “Тарас Шевченко та його доба” у трьох томах, авторами якого є Рем Симоненко та Віктор Берестенко. До третього тому увійшли матеріали, що стосуються останнього періоду життя і творчості Т. Г. Шевченка – від повернення із заслання і до самої його смерті 1861 року. Також у цьому томі висвітлюються історичні погляди поета та його вплив на розвиток української та світової літератури й на творчість таких видатних митців, як Леся Українка, Іван Франко, Михайло Драгоманов, що стали спадкоємцями традицій Кобзаря.

Проведений аналіз досліджень вітчизняних учених не є повністю вичерпним. Очевидно, якась частина доробку шевченкознавців залишилася не висвітленою, а тим більше не проаналізованою. Та все ж можна зробити висновок, що проблема історичних поглядів Т. Г. Шевченка активно розроблялася дослідниками його творчості по обидва боки кордону та продовжує висвітлюватись у сучасних виданнях. Як і вся творча спадщина Кобзаря, його історіософія сприймалася стосовно до ідеологічних упереджень. “Боротьба за Шевченка” була складовою ідеологічної боротьби двох систем мислення, у ході якої викривалися фальсифікації його творчості, поступово викристалізувалась основна ідея. Національна ідея Великого Кобзаря полягала не в протистоянні, а в поєднанні соціальних і національних вимог українського народу, яку він висвітлив через історичні твори.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Академік Іван Дзюба – про значення постаті Тараса Шевченка для України [Електрон. Ресурс] / Дзюба Іван. Режим доступу: <http://kbulkin.wordpress.com/2008/11/21/ivan-dzyuba-taras-shevchenko/>

2. Барабаш Ю. Я. Тарас Шевченко: імператив України [Текст]: історіо- й національно-соціологічна парадигма / Ю. Я. Барабаш. – К.: Вид. дім “Кисво-Могил. акад.”, 2004. – 181 с.

3. Головаха І. П. Т. Г. Шевченко і російські революційні демократи 50 – 60-х років XIX ст. / І. П. Головаха. – К.: Академія наук УРСР, 1953. – 152 с.

4. Гончарук П. С. Відображення питань світової історії у творчій спадщині Т. Г. Шевченка (до 150-річчя світлої пам’яті Великого Кобзаря) / Петро Гончарук // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – К.: Міленіум, 2011. – С. 195 – 202.

5. Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка / Г. Грабович. – 2-е вид., виправл. – К.: Критика, 1998. – 207 с.

6. Гуржій І. О. Т. Г. Шевченко про героїчне минуле України / І. О. Гуржій. – К.: Тов-во “Знання” УРСР, 1964. – 46 с.

7. Дмитерко Я. Д. Общественно-политические и философские взгляды Т. Г. Шевченко / Я. Д. Дмитерко. – М.: АН СССР, 1954. – 171 с.

8. Дзюба І. Тарас Шевченко: Життя і творчість / І. Дзюба. – Вид. 2. – К.: Вид. дім “Києво-Могилян. акад.”, 2008. – 718 с.
9. Дзюба І., Жулинський М. На вічному шляху до Шевченка // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837 – 1847. – С. 9 – 66.
10. Доманицький В. Тарас Шевченко (синтетично-націологічні студії його життя й творчості) / В. Доманицький. – Чикаго: Українська Видавнича Спілка, 1961. – 118 с.
11. Дорошенко В. Історичні сюжети й мотиви творчості Шевченка // Повне видання творів Тараса Шевченка. – Т. III. – Поезії 1843 – 1847 рр./ За ред. П. Зайцева. – Варшава; Л., 1935. – С. 265 – 337 (та інші статті до цього видання).
12. Дорошенко М. П. Історизм поезій Т. Г. Шевченка / М. П. Дорошенко // Т. Г. Шевченко і Переяславщина: Тези доповідей і повідомлень міжвуз. науково-теорет. конференції. – Переяслав-Хмельницький, 1990. – С. 196.
13. Задеснянський Р. Апостол української національної революції: Передм. авт. 4-е вид. / Р. Задеснянський. – Мюнхен: Українська критична думка, 1969. – 394 с.
14. Звольський В. Минувле українського народу та його значення у поетичній творчості Т. Шевченка // Сучасність. – 2006. – № 3. – С. 66 – 91.
15. Історичні погляди Т. Г. Шевченка / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: І. О. Гуржій (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1964. – 244 с.
16. Історичні поеми: Друге доповнене видання / Пояснив Дмитро Николишин. – Коломия: Друкарня Вільгельма Бравнера, 1921. – (Загальна Книгозбірня, ч. 1). – 152 с.
17. Коваленко Л. А. Історичні погляди революціонера-демократа Т. Г. Шевченка / Л. А. Коваленко // Вісник АН УРСР. – 1951. – № 3. – С. 15 – 25.
18. Луців Л. Т. Шевченко – співець української слави і волі / Лука Луців. – Нью-Йорк – Джерзі Ситі: Наук. Товариство ім. Шевченка і “Свобода”, 1964. – 96 с.
19. Марголис Ю. Д. Исторические взгляды Т. Г. Шевченка / Ю. Д. Марголис; отв. ред.: С. Б. Окунь; ЛГУ им. А. А. Жданова. – М.: Изд-во ЛГУ, 1964. – 294 с.
20. Марголис Ю. Д. Т. Г. Шевченко и русские историки-демократы / Ю. Д. Марголис. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. – 192 с.
21. Марченко М. Історичне минуле українського народу в творчості Т. Г. Шевченка / М. Марченко. – К.: Рад. школа, 1957. – 196 с.
22. Мельниченко В. “На славу нашої преславної України” (Тарас Шевченко і Осип Бодянский) / В. Мельниченко. – М.: ОЛІМА Медіа Груп, 2008. – 560 с.
23. Назаренко І. Д. Общественно-политические, философские и атеистические взгляды Т. Г. Шевченко / И. Д. Назаренко. – М.: Соцгиз, 1961. – 272 с.
24. Наливайко Д. Історія і міфологія у Шевченка: (у контексті європейського романтизму) / Д. Наливайко // Теорія літератури й компаративістика / Д. С. Наливайко. – К.: Вид. дім. “Києво-Могилян. акад.”, 2006. – С. 226 – 238.
25. Наш Шевченко. Збірник-Альманах у сторіччя смерті поета 1861 – 1961. – Джерзі Ситі; Нью Йорк: Свобода, [1960]. – 256 с.
26. Новиков М. И. Общественно-политические и философские взгляды Т. Г. Шевченко / М. И. Новиков. – М.: Изд. АН СССР, 1961. – 279 с.
27. Оробченко Н. Історичні сюжети в творчості Тараса Шевченка (Смерть Мазепи) // Сучасність. – 2007. – № 3. – С. 136 – 141.
28. Павличко С. Теорія літератури/ Павличко Софія. – К.: Основи, 2002.
29. Річицький А. Тарас Шевченко в світлі епохи. – Харків, 1923. – 196 с.
30. Свенціцький І. Шевченко в світлі критики і дійсності / І. Свенціцький. – Львів: З друкарні видавничої спілки “Діло”, 1922. – 91 с.
31. Світленко С. І. Історія України і історіософському вимірі “Кобзаря” Т. Г. Шевченка / С. І. Світленко // Світ модерної України кінця XVIII – початку XX століття: збірник наукових праць. – Д.: Герда, 2007. – С. 242 – 259.
32. Сергієнко Г. Я. Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство / Г. Я. Сергієнко. – К.: Наукова думка, 1983. – 206 с.
33. Смаль-Стоцький С. Причинки до розуміння Шевченкових поем / С. Смаль-Стоцький. – Прага: Друк держ. друкарні в Празі, 1929. – 48 с.
34. Тарасова М. О. Романтична історична візія України Тараса Шевченка / М. О. Тарасова // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. ст. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – № 2. – С. 208 – 216.
35. Тихомир В. П. Постать Богдана Хмельницького у творчості Т. Г. Шевченка / В. П. Тихомир // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – К.: Міленіум, 2010. – С. 125 – 129.
36. Тихомир В. П. Т. Г. Шевченко про роль та місце в українській історії гайдамацьких рухів. (до 260-річчя Коліївщини) [Електрон. Ресурс] / Тихомир В. Режим доступу: <http://www.kukim.org/articles/tg-shevchenko-pro-rol-ta-misce-v-ukrayinskiy-istoriyi-gaydamackih-ruhiv-do-260-richchya>.
37. Цвілюк Семен. Історизм епічних творів Тараса Шевченка / С. Цвілюк // Історичний календар 2010: наук. вид. / М-во освіти і науки України, Держ. наук.-вироб. підприємство “Картографія”. – К.: Планета, 2009. – Вип. 13. – С. 125 – 136.
38. Цвілюк С. А. Історична мудрість Великого Кобзаря. Історизм та соціально-політичний вимір епічних творів Тараса Шевченка / С. А. Цвілюк. – Одеса: Маяк, 2008. – 312 с.
39. Цела О. Доблесне минуле народу в художньому осмисленні Тараса Шевченка (на матеріалі поезій 1837 – 1847 рр.) Наукові записки: Вип. 85. Серія: Філологічні науки (літературознавство) / Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград: КДПУ, 2009. – С. 400 – 409.
40. Шабліовський Є. С. Патріотичні ідеї в творчості Т. Г. Шевченка / Є. С. Шабліовський. – К., 1961. – 92 с.

41. Шевченкознавство [Електрон. Ресурс] / Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Шевченкознавство#1920_E2.80.94_30

42. Яременко В. І. Світова історія у творчій спадщині Тараса Шевченка: спроба історіософського прочитання / В. Яременко // Український історичний журнал. – 2008. – № 5. – С.174 – 188.

43. Яременко В. І. Історична ономастика у творчій спадщині Тараса Шевченка / В. Яременко // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С.164 – 178; До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи / В.Яременко // Слово і час. – 2007. – № 3. – С. 19 – 27 та ін.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вівсяна Інна Анатоліївна – доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми національної консолідації українців, історія суспільно-політичної думки.

УДК 94 “18” (477)

МОРАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ДВОРЯНСТВА КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В І ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Любомир ГУБИЦЬКИЙ (Київ)

У статті проаналізовано мораль, звичаї, правила етикету поміщиків Київської губернії в першій половині ХІХ ст. Дворянська мораль складала основу суспільної моралі. Манери поміщиків визначалися їх становим становищем. Правила поведінки формувалися під впливом вимог самодержавної держави. Традиційним для дворян було звеличення честі, вірності та зверхності до непривілейованих станів.

Ключові слова: поміщик, держава, стани, мораль, звичаї

В статье проанализировано моральные устои, традиции, этикет помещиков Киевской губернии в первой половине XIX в. Дворянская мораль стала основой общественной морали. Манеры помещиков определялись их статусным положением. Правила поведения формировались под влиянием самодержавного государства. Традиционным для дворян было возвышение чести, верности и преданности к непривилегированным состояниям.

Ключевые слова: помещик, государство, мораль, этикет

The author analyses the moral position, the traditions, conditions of the everyday life for the noblemen of the Kyiv provinces in the XIX century. A moral of the noblemen was the base of social moral. The status condition placed a manners of the noblemen. The monarchy staned a rules of the behavior. A honour, a faithfulness was traditional by the noblemen.

Keywords: noblemen, state, morality.

Суспільство залишається стабільним за умов дієвих правил, норм, законів та людей, що погодилися їх дотримуватися. В часи існування станового суспільства головними стабілізаторами, тобто відповідальними за життєздатність, єдність, міцність суспільного організму були привілейовані прошарки, а у прикладі з Російською імперією – дворяни. Метою дослідження стало визначення норм дворянської поведінки, етикету, повсякденності як основи суспільної моралі (на матеріалах Київської губернії).

Повсякденне життя поміщиків містило як будні, так і свята. Питаннями побуту дворян присвячені, як загальні [6], [4], [23], [18], [28], [32], локальні [13], [31], [14], [44], так і конкретні дослідження, автори яких ставили собі за мету розкрити питання розкоші [30], [40], [20], та злиднів [33], державної служби [10], [37], політичних нагород [25], [26], [17], політичних покарань [1], шляхетської честі [11], шляхетських почуттів [41], станової психології [21], [27], громадського життя [32], [19], [2], [38], розваг [16], [45], [9], благодійності [36], [39], виховання дітей [24].

Система суспільних цінностей утворювала піраміду переконань, ідей. На вершині цієї піраміди стояли інтереси царського двору та дворян. Загальним благом залишалось те, що корисне імператорській сім'ї та її наблизеним. Інтереси і життя “верноподданных” (підлеглих): міщан, купців, селян, іногородців підпорядковувалися і цінувалися лише як такі, що забезпечують умови для реалізації загального блага. Уособленням соціальної гармонії було забезпечення функціонування державного механізму та привілейованого становища дворян, які керували ним, перебуваючи на найвищих посадах.

Бюрократична машина імператорської Росії володіла воістину необмеженою владою, яка не дуже звертала увагу на моральні критерії добра і зла та в такий спосіб намагалась регламентувати всі сторони життя суспільства. Ця „невидима” машина виробляє та відтворює особливий тип особистості, без якої не може функціонувати ефективно. Для моделі такої